

Hikmet Yurdu, Yıl: 3, C:3, S: 6, Temmuz-Aralık 2010, ss. 223 - 233

Hz. Peygamber'in Şer'î Hükümleri Ortaya Koymada Yöntemi*

Şemsü'l-Eimme es-Serahsî

çev. Dr. Yüksel MACİT

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Arş. Gör.

ymacit@inonu.edu.tr

Giriş

es-Serahsî, Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl (ö.490/1097) Karahanlılar döneminde yaşamış, Türk olması kuvvetle muhtemel, meşhur Hanefî fakihtir.¹ Onun el-Mebsut adlı mufassal eseri taksim edilerek kalabalık bir heyet tarafından Türkçeye çevrilmiştir; her çeviri gibi prensipte o da tenkide açık olsa da, bu bir kazanımdır. Ancak Mebsut'un mukaddimesi niteliğinde olan iki ciltlik Usul'ün de bir heyet tarafından çevrilmesi daha uygun olur, Mebsut'u tamamlayıcı olur. Biz, Serahsî'nin Usul'ünden bir parça da olsa, en çok ilgimizi çeken yerlerden biri olan, bazı tespitleri diğer birçok eserde olmayan, Hz. Muhammed'in (sav) peygamber olmasına rağmen hüküm ortaya koyma (izhar) konusunda rey ve içtihat ile de amel etmesi ve şûraya/meşverete önem vermesi açısından önemli bilgiler içeren bir konuyu çevirmekte fayda mülahaza ettik. Bize göre şer'î hükümleri ortaya koymada Hz. Peygamber'in rolü büyüktür; "Kur'an bize yeter" vb. abartılı iddialarla Peygamber'in kişisel rolü de atlanamaz. Allah'tan aldım (vahiy) dediğine güveniliyor da, mütevatir nakledilmemiş diye dinin mantığıyla uyumlu kendi sözlerine niçin güvenilmesin? Uydurma hadisler ayrı bir konudur.

Çevireceğimiz konunun orijinal adı, manası başlığa yansıdığı üzere şudur: *Fasl fi Beyanî Tarikati Resulillah (sav) fi İzhari Ahkami's-Şer'*. Bu konu tahkiki eser olan Usulü's-Serahsî'de geçmekle birlikte, bazı hususlarda tahkiki yetersiz bularak (ayet ve hadislerin kaynaklarını da biz gösterdik), çeviride dipnot düşüp bazı metin tenkitleri yaptık, açıklamalarda bulunduk, onların sonuna çevirene ait işaret (ç.) koyduk.

* Çevirisini yaptığımız bu yazı Serahsî'nin el-Ussul adlı eserinin II. Cildinin 90-96. sayfalarında yer almaktadır. es-Serahsî, Usul, tah. Ebu'l-Vefa el-Efganî, İstanbul 1984, II, 90-96

¹ Geniş bilgi için bkz. Hamidullah, Muhammed, "Serahsî", MEB İslam Ansiklopedisi, Eskişehir 1997, X, 503-504.

Çeviri

Açıkladığımız üzere Resulullah (Allah Resulü), şer'in ahkâmını (şer'î hükümleri) beyan etmede/açıklamada vahye dayanıyordu. Vahiy iki kısımdır: Zahir ve Batın. Zahir de iki kısma ayrılır: Biri, meleğin lisanı üzere Peygamber'in tebliğ edilenin kesin olduğunu bildikten sonra kulağına düşen şeydir. Bu, Allah'ın şu sözleriyle murad edilir: "De ki onu Ruhü'l-Kudüs senin Rabbinden gerçek olarak indirdi."² "O kerim elçinin sözüdür."³ İkincisi, kelim ile beyan edilmeksizin meleğin işaretleriyle Peygamber'e izah (açık) olan şeydir. Buna Resulullah şu sözünde işaret etmiştir: "Ruhü'l-Kudüs ruhuma üfledi ki, hiçbir nefis rızkını tamam almadıkça ölmeyecektir; Allah'tan korkun, güzel talepte bulunun."⁴ Vahyi-batın: Kalbin şüphe, itiraz ve zahmet olmayacak şekilde teyididir. Bu, Peygamber'in kalbinde Allah'tan ona hadisenin hükmünü açık edecek nur ile hakkın ona zahir (açık) olmasıyla olur. Buna Allah Teala şu sözleriyle işaret etmiştir: "İnsanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği şey ile hükmetmen için."⁵ Bu ibtilaya yakındır. İbtilanın manası şudur: Kastedilenin ne olduğunun Peygambere açık olması için kalbinde sözün hakikatini düşünmedir. Bu tamamen Resulullah'a hastır, onun ile kesin hüccet (delil) sabit olur. Bunda ümmetin ortaklığı yoktur/bu durum ümmet için söz konusu değildir, ancak Allah'ın onun ile ümmetinden dilediği kimseye ikramda bulunması hariç, bu evliya için keramettir. Resulullah hakkında vahye benzeyen şeye gelince o, hükümlerin naslardan rey ve içtihat ile çıkarılmasıdır. Ancak bu Resulullah'tan bu yolla olur. Bu şüphesiz doğru⁶ olduğu üzerine delil olduğu için nas ile sabit gibidir. Çünkü Peygamber hata üzere karar kılmaz, bu O'ndan kesin hüccettir. Ümmetten bunun benzeri, vahiy yerinde kabul edilmez; çünkü müçtehit hata da eder, isabet de eder.⁷ Kesin olarak bilinir ki Resulullah'ın kemâl sıfatı vardır, Allah'tan başkası onu ihata edemez (tam olarak bilemez); şüphe yok ki baş-

² Nahl, 16/102.

³ Hakka, 69/40.

⁴ İbn Mace, Ticarat, 2.

⁵ Nisa, 4/105.

⁶ Doğru kelimesi metinde sevap şeklinde yazılmış, baskı hatası olabilir, doğrusu "savab" olmalıdır. (ç.)

⁷ Bu ifade Serahsî'nin, her müçtehit isabetlidir görüşünde olmadığını gösterir. (ç.)

kası ahkamda rey ve içtihat ile amel etmede Resulullah'a eşit olamaz. Bu, ulemanın, Peygamber ahkam konusunda içtihat edebilir mi ve nas olmayan konuda rey ile amel edebilir mi hususunda ihtilafına dayanır. Bazı alimler bunu kabul etmedi ve şöyle dedi: Bu yol (rey ve içtihat ile amel yöntemi) ümmetin hazzıdır/nasibidir; Resulullah'ın hazzı zikrettiğimiz şekilde vahiy ile amel etmektir. Ulemadan bazıları ise şöyle dedi: Peygamber bazen vahiy yoluyla, bazen rey ile amel eder, iki yoldan biriyle hükümleri beyan eder. Bize göre görüşlerden en doğru olanı şudur: Resulullah, hakkında vahiy olmayan hadiselerle karşılaştığında, (vahiy) bekleme vakti geçinceye kadar bekliyordu, sonra rey ve içtihat ile amel ediyordu, hükmü onun ile beyan ediyordu, O, hüküm üzere karar kıldığı zaman bu durum hüküm için kesin hüccet oluyordu.

Birinci görüşte olanlar, Allah'ın şu sözlerini delil getirdiler: "O (Peygamber) hevadan konuşmaz, konuştuğu şey kendisine vahyedilenden başkası değildir."⁸ Allah yine buyurdu ki: "De ki kendimden değiştirme yetkim yoktur, ancak bana vahyolununa uyarım."⁹ Zira şer'î hükümlerden beyan ettiği konuda Resulullah'a muhalefetin caiz olmadığına ihtilaf yoktur. Ancak reyde O da, başkası da hata (galat) edebilir. Peygamber, hükmü rey ile beyan ederse harp işinde olduğu gibi onda da ona muhalefet caiz olur; ona savaş konusunda birden fazla muhalefet ettikleri ve onun da onları tasvip ettiği zahir olmuştur. Görmüyor musun ki, Bedir günü suyun ötesinde bir yere konaklamak istediğinde O'na Hübab b. Münzir (r.) şöyle dedi: Bu reyden ise, ben suyun yanına inmemizi ve orada yer edinmemizi doğru görüyorum. Bunun üzerine Resulullah onun reyini (görüşünü) aldı ve suyun kenarına konakladı.¹⁰ Peygamber, Ahzab günü (Hendek savaşı) geri dönmeleri için müşriklere Medine meyvelerinin (veya mahsulünün) yarısını vermek isteyince, Sa'd b. Muaz ve Sa'd b. Ubade kalktılar ve şöyle dediler: Bu vahiyden ise, işittik ve itaat ettik; reyden ise, onlara kılıçtan başka bir şey vermeziz/savaşıyoruz. Zira biz ve onlar Cahiliyede iken ne bizim ve ne de onların

⁸ Necim, 53/3.

⁹ Yunus, 10/15.

¹⁰ Buharî, Menakib, 5, 45; Ahmed, I, 56.

dini yoktu, onlar Medine meyvelerini satın alma veya bizim ikramımız dışında yiyemiyorlardı, Allah Teala bizi din ile izzetlendirdikten sonra onlara dinin gerektirdiğini veririz/yaparız, onlara ancak kılıç veririz/savaşıyoruz. Resulullah şöyle dedi: 'Ben, Arapları size karşı bir yaydan çıkmış gibi gördüm, istedim ki onları sizden çevireyim, siz bundan kaçındınız, işte siz, işte durum.' Sonra Peygamber sulh için gelenlere şöyle dedi: "Gidiniz, size kılıçtan başka bir şey vermeyiz/savaşıyoruz."¹¹ Resulullah Medine'ye geldiği zaman onların hurma aşılamlarını uygun bulmadı,¹² ondan nehyetti, hurmalar kötü oldu, şöyle buyurdu: "Sanırım hurmalarınız böyle değildi." Şöyle dediler: Bizi aşılama nehyettin, oysa meyvenin iyi olması onandır. Resulullah buyurdu ki: "Siz dünyanın işini benden daha iyi bilirsiniz, ben dininizin işini daha iyi bilirim."¹³ Bundan açığa çıktı ki, hata ihtimalinde Peygamber'in reyi başkasının reyi gibidir. Şer'î hükümlerden hakkında nas getirdiklerinde Peygambere muhalefet ittifakla caiz değildir; biliriz ki O'nun buna vukûfu asla hata ihtimali (tevehhüm) taşımaz, bu vahiydir. Sonra hata ihtimali olan reye ancak zaruret olduğunda başvurulur. Bu zaruret ümmet için geçerli olur, Peygamber için olmaz; vahiy O'na her vakit gelir. Bunun benzeri/örneği kibleyi araştırma işinde görülür; Mekke'de Kâbe'yi gören kimse için kibleyi araştırmaya yönelmek caiz (mümkün) olmaz, araştırmaya yönelmek Kâbe'den uzak olan kimse için caiz olur; çünkü onu görenin onu araştırmaya yönelmesi zaruri olarak onun hakkında gerçekleşmez, içinde hata töhmeti olmayan bir yol olduğu için, bu muayenedir/gözle görmedir. Resulullah'ın ahkam konusunda rey ile amel etme durumu da böyledir; çünkü Peygamber ahkamı başlangıçta tayin ediyordu/belirliyordu, rey başlangıçta hüküm tayin etme için uygun olmaz.

¹¹ Hz. Peygamber'in Bedir savaşında Hubab b. Münzir'in görüşü üzerine su kenarına konakladığı, Uhud savaşına çıkıp çıkmama konusunda ashabıyla istişare ettiği, Ahzab/Hendek savaşında hendek kazma işinin Selman-ı Farisi'nin teklifi üzere yapıldığı çokça rivayet edilir ve bilinir, bunlar bazı fıkıh usulü kitaplarında da nakledilir, ancak Hendek savaşında Hz. Muhammed'in müşrikleri geri çevirmek için onlara Medine meyvelerinin yarısını teklif ettiği ve bunu Medineli Müslümanların kabul etmediği hususu çokça bilinen olaylardan değildir. Olay bize ilginç geldi. (ç.)

¹² Burada istekbeha kelimesi kullanılmaktadır; bu, çirkin buldu, kötü buldu anlamına gelir, ancak çirkin buldu dendiği zaman bunu Türkçede anlamayanlar olabiliyor, onun için o kelimeyi burada, uygun bulmadı şeklinde çevirdik. (ç.)

¹³ Müslim, Fedail, 140, 141; İbn Mace, Rühun, 15; Ahmed, I, 162.

Ancak Peygamber, nassın hükmünü, hakkında nas olmayan benzerine rey ile geçirir, bu ümmetin de hakkı olduğu gibi; çünkü hüküm tayin için başlangıçta reyi kullanmak hiç kimse için caiz olmaz. Buradan biliriz ki Peygamber, hükmü başlangıçta rey ile değil ancak vahiy yoluyla tayin eder. Çünkü Allah Teala'nın şer'î ahkâmı hakkında hak (uygun olan), Allah'ın hakkının sadece kesin bilgiyi gerektirici olmasıdır.¹⁴ Rey bunu (kesin bilgiyi) gerektirmez. Bunun ile savaş işi ve muamelatta şûra birbiri- rinden ayrılır; çünkü bunlar kulların haklarındandır, bunlarda talep edi- len, kullardan zararı def ve onların maslahatlarını onlar için celptir, bu gibi şeylerde insanların ihtiyacı olduğu için reyi kullanmak caizdir; bun- dan fazlası onların gücü dahilinde değildir. Allah Teala kulların nitelen- diği acizlik veya ihtiyaçtan yücedir. Allah Teala'nın hakkı olan şey baş- langıçta ancak ilm-i yakîn (kesin bilgi) gerektiren şey ile sabit olur.

İkinci görüşün delili, Allah Teala'nın şu sözü: "Ey görüş sahipleri, ibret alınız."¹⁵ Resulullah, ibret alma işi (itibar emri) zikredildiğinde bu vasfa daha layıktır. Bundan biliriz ki O da bu hitaba dahildir. Allah Teala şöyle buyurdu: Onu Peygamber ve onlardan ulu'l-emre götürseydiler, onlardan istinbat edenler (hüküm çıkaranlar) onu mutlaka bilirdi."¹⁶ İstinbat edenler cümlesine, zikri geçen kimse (Peygamber) dahildir. Bu- radan bildik ki, Peygamber, Allah'ın istinbatı (hüküm çıkarmayı) bilirler diye haber verdiği kimseler zümresine dahildir. Allah şöyle buyurdu: "Onu Süleyman'a anlaştırdık/anlamasını sağladık."¹⁷ Bundan maksat, o hükme vahiy yoluyla değil, rey yoluyla vakıf oldu demektir; çünkü vahiy hususunda Davud ve Süleyman eşittir, anlayışın Süleyman'a tahsis edil- mesinden kastedilenin rey yolu olduğunu anladık. Davud, işi kavgaya götürdükleri zaman iki hasım arasında rey ile hükmetmişti; o şöyle de- mişti: "Senin koyununu onun koyunlarına katmak istemekle sana zul- metmiştir."¹⁸ Bu açık (zahir) kıyas ile beyandır. Nebî (as), Huş'amiyye için şöyle dedi: "Baban borcu olsa, onu ödese, bu senden kabul edilmez mi,

¹⁴ Allaha yakışan kesin bilgiyle hükmetmektir. Kısaca böyle ifade edilebilir. (ç.)

¹⁵ Haşr, 59/2.

¹⁶ Nisa, 4/83.

¹⁷ Enbiya, 21/79.

¹⁸ Sâd, 38/24.

ne dersin?"¹⁹ Bu kıyas yoluyla (kıyas metoduyla) beyandır. Ömer (r.) oruçlunun öpmesinden sorduğu zaman ona şöyle dedi: "Su ile ağzını çalkalasan, sonra onu dışarı atsan sana zarar verir mi, ne dersin?"²⁰ Peygamber, Benu Haşim'e sadakanın haram olduğu hususunda şöyle dedi: Su ile ağzını çalkalasan, onu içmiş olur musun, ne dersin?"²¹ Bu, kirli ve kullanılmış şeylerin haramlığı konusunda kıyas yoluyla beyandır.²² Yine Peygamber şöyle buyurdu: "Adam, her şeyde, hatta eşyle ilişkide bile sevap (ecir) alır." Ona denildi ki: Bizden biri şehvetini giderecek sonra bundan dolayı sevap alacak, öyle mi? Peygamber şöyle dedi: "Adam helal olmayan şeye koysa bundan günah kazanmaz mı, ne dersiniz?" Dediler: Evet. Peygamber buyurdu: "Aynı şekilde helal olan şeye koyduğu zaman da"²³ sevap alır."²⁴ Bu, rey ve içtihat yoluyla beyandır. Buna delil, Peygamber ashabıyla müşavere (istişare) ile memurdu, Allah Teala şöyle

¹⁹ Neseî, Menasik, 11, Kada, 101; Darimî, Menasik, 24.

²⁰ Ebu Davud, Savm, 33; Darimî, Savm, 21; Ahmed, I, 21.

²¹ Benu Haşim'e sadakanın haram olduğu hususunda birkaç hadis var. Bkz. Buharî, Zekat, 60; Müslim, Zekat 161. Ancak yukarıda geçen ifadeye, ağız çalkalamaya benzetmeye biz rastlamadık; sanki yukarıda iki hadis birbirine karışmış gibi. Hasan'ın sadaka hurmayı ağzına götürdüğü zaman Peygamber'in, onu at, bize, Ehl-i beyte sadaka helal olmaz dediğine dair Buharî ve Müslim'de hadis var, ancak geçen kayıt yok. Başka bir hadis kaynağında, Peygamber'in Hasan'a veya Benu Haşim'den bir başkasına, sadaka hurmayı veya başka bir sadakayı ağzında çiğnemiş olman, onu yemiş olman anlamına gelmez manasında, suyu ağzında çalkalamakla onu içmiş olmazsın demiş olabileceği düşünülebilir. "Ehl-i Beyt'in Sadaka ve Zekat Almaması Üstüne" (Marife, Ehl-i Beyt özel sayısı, 4/3, 2004, s.397-404) başlıklı makalemizde Benu Haşim'e sadakayı haram kılan hadislerin, siyasi, sosyolojik ve psikolojik açıdan değerlendirmesini yaptık. Geniş bilgi edinmek isteyen o makalemize bakabilir. (ç.)

²² Bu ibarede "kirli şeyler" ifadesi kapalı, kastedilen sadaka olabilir; sadaka kir olarak nitelenebilir mi diye garipseyenler olabilir, ancak bir önceki dipnotta kaynağını gösterdiğimiz sahih hadislerin birinde Hz. Muhammed, Ehl-i beyt'e sadakayı haram kılarken, sadakanın insanların elinin kiri olduğunu belirtmektedir. Çeviride düştüğümüz bu iki dipnot, bir eser tahkik edilirken sadece lafız farklılıklarına değil, mana (metin) tenkidine de önem verilmesi gerektiğine işaret eder. Hadisçiler genelde senet tenkidi yapıp, metin tenkidini ihmal ettikleri gibi, eser tahkik edenlerin de genelde lafız tahkiki yaptıkları görülmektedir. İstisnalar hariç. (ç.)

²³ Bu ifadeler Türkçede biraz kaba gelebilir, ancak Arapça ifade tarzı aynen öyle, sibakından/önceki cümleden, cinsel ilişkinin kastedildiği anlaşılıyor. Bu ifadeler, "Helaliyle cinsel ilişkide bulunduğu zaman" vb. şekilde çevrilebilir, ancak o zaman da metnin kendi üslubu, ifade tarzı yansıtılmamış olur. Çevirilerde bu husus tartışılır: Metnin üslubunu, ifade tarzını mı korumak lazım, yoksa mahrem vb. ifadeleri mecazi ve üstü kapalı olarak mı ifade etmek lazım? Keza bozuk bir üslubu akıcı olsun diye mütercim düzeltmeli midir? Biz burada metnin üslubunu koruduk, zira bazı anlatış biçimleri sosyolojik olarak değişebiliyor; bir toplumda mahrem olan bir şey, başka toplumda normal anlatılabiliyor. Başka metinlere de bakılırsa Arap toplumunun cinsellik konusunda daha serbest anlatıma sahip olduğu görülür. Peygamberin, içinde yaşadığı toplumun örfünden izler taşınması doğaldır. Bu peygamber için kusur değildir. (ç.)

²⁴ Ahmed, V, 161, 169.

buyurdu: “İş hususunda onlarla müşavere et.”²⁵ Sahih olarak gelmiştir ki Peygamber, sahabe ile harp işinde ve daha başka işlerde müşavere ediyordu. Hatta rivayet edilmiştir ki Bedir savaşında esirlerin fidyesi konusunda Ebu Bekr ve Ömer ile müşavere etti, Ebu Bekr onların fidye karşılığında bırakılmalarına işaret etti, Peygamber’in reyini de ona meyletti,²⁶ sonra Allah’ın şu sözü indi: “Allah’ın hükmü geçmeseydi, aldığınız hususta size mutlaka büyük bir azap dokunurdu.”²⁷ Esirin mal ile fidye karşılığında bırakılmasının cevazı da fesadı da şer’î hükümlerdendir ve Allah haklarındandır. Peygamber, uygun gördüğünün aksine olarak vahiy ininceye kadar, bu konuda ashabıyla istişare etmiş ve rey ile amel etmiştir. Onun harp işinde olduğu gibi ahkam konusunda da ashabıyla istişare ettiğini biliyoruz. Peygamber onlarla cemaatle eda etmeleri için namaz vakitlerinde onları birleştirecek ezan hususunda istişare etti, sonra Abdullah b. Zeyd (r.) gelip uykusunda gördüğü ezanı zikredince onu aldı ve şöyle dedi: “Onu Bilal’e öğret.” Peygamber’in bu kararı vahiy yoluyla değil, rey yoluyla aldığı malumdur; baksana, Ömer gelip O’na bu ezanın benzerini rüyasında gördüğünü haber verince, “Allahu Ekber! (Allah büyüktür!), bu daha da sabitledi, dedi.”²⁸ Peygamber’e ezanı vahiy getirseydi, bu geçen sözün manası olmazdı. Şüphesiz ki ezan Allah haklarındandır. Sonra Peygamber onunla amele rey ile cevaz verdi. Bunun caiz olduğunu bildik. “Peygamber sahabenin nefislerini hoş tutmak için onlarla istişare ediyordu” diyen kimsenin sözünün anlamı yoktur; çünkü vahyin zahir (açık) ve malum olduğu hususta onlarla istişare etmiyordu, onlarla istişare ettiği konuda ya onların görüşleriyle amel ediyor veya etmiyordu, onların görüşleriyle amel etmiyorsa, bu onlara malumdu, bu istişarede onların nefislerini hoş etme yoktur, o kimsenin sözü istihza nevindendir, bunu Resulullah hakkında zannetmek muhaldir. Peygamber, onlarla görüşleriyle amel etmek için istişare ediyorduyorsa O’nun reyinin onların reylerinden daha kuvvetli olduğunda şüphe yoktur. Peygamber’in nas olmayan konuda onların görüşüyle amel etmesi caiz olduğu

²⁵ Al-i İmran, 3/159.

²⁶ Ahmed, III, 243.

²⁷ Enfal, 8/68.

²⁸ İbn Mace, Ezan, 1.

zaman bunun, O'nun reyyle caiz olması daha önceliklidir. Bunun ile anlaşıldı ki, Peygamber sahabe ile ancak bazı nedenlerle istişare ediyordu ve görüşü kuvvetlendiriyordu, şu sözünde olduğu üzere: "Meşveret akılları aşılabilir." (el-Meşveretü telkîhu'l-ukûl).²⁹ Yine şöyle buyurdu: "Görüş (rey) sahibi biriyle istişare edip sonra ona itaat etmen kesinlik ifade eder."³⁰ Sonra rey ile hüküm çıkarma (istinbat) ancak nasların manalarını bilmeye bağlıdır. Peygamber'in derecesinin başkasının derecesinden yüksek olduğunda şüphe yoktur. O kendinden sonra ümmetten hiç kimsenin manasını bilmediği müteşabihi biliyordu. Buradan anladık ki, Peygamber en yüksek dereceye sahiptir, bu yolu (rey ile hüküm çıkarma yöntemini) kullanmaktan men etmek, kısıtlamadır, onu kullanmayı tecviz ise bir nevi serbest bırakmadır, O'nun yüksek derecesine ancak serbest bırakma yakışıktır, kısıtlama değil. Aynı şekilde, vahiy yoluyla bilinen şeyler sınırlıdır, vahyin manalarından istinbat (çıkarmam) ile bilinen şeyler sınırsızdır.³¹ Denilmiştir ki, kulların bilgi derecelerinin en üstünü istinbat metodudur; görmüyor musun, ümmetten hüküm istinbat edenlerin derecesi istinbat etmeyen hafızların üzerindedir.³² Bilgide en yüksek dereceye kapıyı kapamayı gerektiren bir söz muhale benzer.³³ Kasıtlı insanların tenkidi olmasaydı, bize bu delili getirmekle meşgul olmaktan vazgeçmek yakışırdı. Bilgide Peygamber'in derecesini ancak Allah kuşatır/bilir. Daha aşağıda olanın hakkıyla tazimde bulunması, onun Peygamber hakkında geçen benzer taksimle meşgul olmamasıdır. Bunu ancak kasıtlı insanların tenkidini (ta'n) def için zikrettik.³⁴ Sonra Peygamber rey ile beyan ettiği şeyin

²⁹ Meşveretle ilgili Kütüb-ü Sitte'de birçok hadis var, ancak böyle bir hadise biz rastlamadık, bu meşveretle ilgili hadislerden çıkarım yoluyla söylenmiş kelam-ı kibar'a benziyor. Manası güzel bir söz.

³⁰ Alıntı eksik olduğu için Peygamber'in bu sözü kime söylediği metinden anlaşılmıyor.

³¹ Bu cümle nispeten doğrudur, yoksa vahiyden çıkarılan hükümler de sınırlıdır; onların mana alanları vardır, aşırı yorumdan sakınmak lazımdır. Vahyin taşımadığı bir manayı ona yüklemek veya akıl ve rey ile varılan bir hükmü vahye söyletmek doğru değildir. (ç.)

³² Daha öz ifade etmek gerekirse: "Hüküm çıkaranlar, hüküm ezberleyenlerden üstündür." Bu mana genişletilebilir, mesleklere kıyas edilebilir, mukayese yapılabilir. Fıkıh usulünü bilip hüküm çıkaranlar fıkıh ezberleyenlerden üstündür denilebilir. Hüküm çıkaranlar hadis ezberleyenlerden üstündür denilebilir. Örnekler çoğaltılabilir. (ç.)

³³ Serahsî bu derin manalı sözle, Peygamber, sahabeyle onları memnun etmek için istişare ediyordu diyen kimsenin sözünün anlamsızlığına göndermede bulunuyor. (ç.)

³⁴ Serahsî bu sayfada Hz. Peygamber'e yapılan tenkide bir nevi anti parantez açıklaması gibi cevap verdi, bundan sonra asıl konuya dönecek. Şunu da belirtelim ki, Serahsî, bir sayfada bir defa Resulullah dedikten sonra sürekli "onun" şeklindeki nispet zamiriyle atıfta bulunmaktadır, Arapça metinlerde bu durum sık görülür, yer yer zamirin gereğini Peygamber diye biz takdir ettik. (ç.)

kesinlikle isabetli olduğu üzerine karar kıldığı zaman, başkasının rey ile beyanına aykırı olarak, bunun ile ilm-i yakîn (kesin bilgi) sabit olur. Bu, vahy-i batını açıklarken işaret ettiğimiz üzere ilhamın benzeridir ve bu Peygamber'den hüccettir/delildir. İlgili konuda açıklayacağımız üzere ilham başkası hakkında bu nitelikte olmaz. Bu kaideye delil, Havle'nin (r) Peygamber'e gelip eşinin ona yaptığı zihardan³⁵ sorunca söylediği rivayet edilen sözdür: "Senin ona karşı geldiğini düşünüyorum."³⁶ Kadın şöyle dedi: Allah'a şikayet ediyorum. Bunu üzerine Allah şu sözünü indirdi: "Allah senin ile mücadele eden kadının sözünü işitti."³⁷ Bundan anladık ki, Peygamber, şer'î hükümler hususunda rey ile fetva verebiliyordu ve hata üzere karar kılmıyordu. Bunun nedeni, çünkü biz O'na uymakla emrolunduk. Allah şöyle buyurdu: "Peygamber size ne verdiyse onu alınız."³⁸ Peygamber, hükmü rey ile beyan ettiği ve onun üzerine uymayı kararlaştırdığı zaman o hükme uyma kesinlikle üzerimize farz olur. Buradan biliriz ki bu kesin gerçektir, bunun benzeri, ümmet hakkında geçerli olmaz; müçtehit bazen hata edebilir ve hatası üzere kalabilir. Bu nedenle başkasının reyi, ilm-i yakın (kesin bilgi) gerektirmez, başlangıçta onun ile hüküm koyma uygun olmaz, ancak nassın hükmünü, hakkında nas olmayana geçirebilir.³⁹ Buna delil, Peygamber'in karar kılmadığı hususta rey ile amel ettiği nas ile sabit olmuştur. Bazen bunun üzerine uyarılmış, bazen uyarılmamıştır. Uyarıldığı hususa dair Allah Teala'nın şu sözlerinde işaret vaki olmuştur: "Onlara izin verdin ama Allah seni affetti."⁴⁰ "Ona kör adam gelince yüzünü ekşitti."⁴¹ Uyarılmadığı şeylerden olanlara gelince, rivayet edilir ki Peygamber Ahzab harbini bitirip evine girince ona Cibril geldi ve şöyle dedi: Sen silahı bıraktın ama melekler onu bırakmadı. Cibril Ona Benu Kureyza üzerin gitmesini emretti.⁴² Yine bu cümleden olarak Peygamber, Ebu Bekr'e insanlarla haccetmesini emret-

³⁵ Zihar, Araplarda erkeğin karısını boşamak için onu annesi gibi yakınına benzetmesidir, senin sırtın bana annemin sırtı gibidir demesi gibi. Bu konuda genel her fıkıh kitabında bilgi vardır. (ç.)

³⁶ Ebu Davud, Talak 17; Tirmizî, Tefsir, Sure 58; Neseî, Talak 33; İbn Mace, Talak, 25.

³⁷ Mücadele, 58/1.

³⁸ Haşr, 59/7.

³⁹ Bu görüş daha kısa ifade edilirse: Rey ile şer'î hüküm konulmaz, kıyas yapılabilir. (ç.)

⁴⁰ Tevbe, 9/43.

⁴¹ Abese, 80/1.

⁴² Buharî, Megazi, 30, Cihad, 18; Müslim, Cihad, 66,; Ahmed, VI, 56.

tiği yıl müşriklere Berae suresini tebliğ etmesini emretti, Peygamber'e Cibril geldi ve şöyle dedi: Bunu onlara senden bir adam tebliğ etti. Peygaber, onlara sureyi tebliğ etmesi için arkasından Alî b. Ebî Talib'i gönderdi.⁴³ Kıssa bu konuda bilinir.⁴⁴ Bunun ile anlaşıldı ki Peygamber, rey ile amel ediyordu ve ancak doğru olan üzerinde karar kılıyordu. Bunun için bu konuda O'na muhalefet caiz olmaz, çünkü bir şey üzerinde karar kıldığı zaman onun doğruluğu hakkında yakin (kesinlik) hasıl olur, bu konuda O'na muhalefet için genişlik olmaz. Allah Teala'nın "O (Peygamber) hevadan (arzu) konuşmaz"⁴⁵ sözüne gelince denilmiştir ki: Bu, Peygamber'e Kur'an'dan okunan hakkındadır, surenin evveli buna delalet eder: "Ve'n-Necmi iza heva": Yani Kur'an indiği zaman. Denilmiştir ki hevadan maksat: Kötüyü emreden nefsin arzusudur. Hiç kimse Resulullah'ın nefsin arzusuna uyacağına veya onu söyleyeceğine imkan vermez, istinbat ve rey yolu nefsin arzusundan başkadır. Bu aynı şekilde Allah'ın şu sözünün tevilidir: "De ki ben kendiliğimden onu değiştiremem."⁴⁶ Sonra O'nun (Peygamber'den hikaye ile) "Ben ancak bana vahyolunana uyarım"⁴⁷ sözündeki mana hakkında dediklerimizin hepsini izah eder; çünkü vahye uyma, vahiyde olanı aynen uygulama ve hükmü benzerinde ispat için ondaki manayı çıkarma (istinbat) ile tamam olur, bu da rey ile olur. Sonra açıkladık ki, Peygamber ancak doğrudan karar kılıyordu, bunun üzerine karar kıldığı zaman bu "manada vahiy" olur ve bu açıkladığımız üzere başlangıçta vahye benzer, şu kadar ki bunda vahyin geleceğinden beklentisinin kesilmesini şart koştuk. Bu, ümmet hakkında rey ile amel etmeleri için Kitap ve sünnete arzı şart koşmamıza benzer, çünkü onlarda hüküm bulunmadığı zaman rey içtihadına gidilir. Bunun ahkamda benzeri/örneği, bir kimse seferde ve yanında su yok, o su bul-

⁴³ Buharî, Tefsir, Sure 24.

⁴⁴ Serahsî, kıssa bu konuda bilinir diyor, ancak bu hikaye, tarihe bir Şif sokuşturması olarak geçmiş olabilir; çünkü bazı kaynaklarda Ebu Bekr'in ilgili emri tebliğ etmediğinden, Ali'nin tebliğ ettiğinden söz ediliyor. Ebu Bekr, Peygamber'in emrini neden tebliğ etmesin? Serahsî'nin rivayet ettiği versiyonun senedi sahih olsa bile, bir kişinin tebliğ etmesi neden yetmesin? Kiblenin değiştiği haberini Müslümanlara götüren bir kişi değil midir? Peygamber her yere birden fazla kişi ile mi haber göndermiştir? Bize göre bu sorular, ilgili rivayet ve kıssanın sıhhati hakkında şüphe uyandırmaktadır. (ç.)

⁴⁵ Necim, 53/3.

⁴⁶ Yunus, 10/15.

⁴⁷ Ahkaf, 46/9.

mayı umuyor, ona su aramak ve teyemmümde acele etmemek gerekir; su bulmaktan ümidi kesilirse o zaman araştırmayı bırakır ve teyemmüm eder. Resulullah'tan, bir hadiseye müptela olan başkasının durumu, suyu bulmaktan ümidini kesen kimsenin durumu gibidir; çünkü Resulullah'tan başkasının vahiy bekleme arzusu olmadığından rey ve içtihat ile ameli tehir etmez/sonraya bırakmaz; Resulullah'a ise adet olarak her saat vahiy geldiğinden, onun karşı karşıya kaldığı hadiseler hakkında durumu su bulmayı uman kimsenin durumu gibidir; onun için vahiy bekliyor, rey ile amelde acele etmiyordu. Onun hakkında bu bekleme, başkasının müevvel (teville muhtaç) nas veya hafî (kapalı) hakkında düşünmesi gibidir. Bu hususta bekleme süresi, Peygamber'in o konuda vahyin gelmesinden ümidini kesmesidir; işin vaktinin geçeceğinden korkması halinde o konuda rey ile amel eder ve onu insanlara açıklar, onun üzerine karar kılsa vahiy ile sabit gibi kesin delil olur.⁴⁸

⁴⁸ Serahsî, Peygamber'in hüküm ortaya koyma/açıklama (izhar) yöntemini burada bitiriyor, ancak bundan sonra bu yöntemin sonucu olarak ortaya çıkan söz ve fiillerin Kur'an açısından durumunu tartışan iki ayrı fasıl açıyor, bu fasılların tamamını çevirmek ayrı bir konu olur. Şu kadar ki konuyla bağlantısı olduğu için merakın gitmesi açısından fasılları özet olarak çevirelim: Serahsi birinci fasılın başında görüşlerini şöyle ortaya koyup sonra delilleriyle tartışmaya geçiyor: "Allah onlara rahmet etsin alimlerimiz şöyle demiştir: Peygamber'in (sav) fiili ve sözü Kur'an'dakine muvafık varit olduğu zaman Kur'an'dan sadır (gibi) ve onu beyan olarak kabul edilir. Şafî ashâbı şöyle diyorlar: Bu, aksine delil bulununcaya kadar yeni bir hükmün beyanı olur." (Usul, II, 97). Serahsî, ikinci fasılda ise şöyle diyor: "Alimlerimiz şöyle demiştir: Peygamber'in fiili Kur'an'dakini beyan üzere olup, mekan veya zamanda meydana geldiği zaman, beyan, O'nun fiili ve fiil anındaki sıfatına (örneğin mendup olarak yapmasına) göre olur, bu konuda mekan ve zaman şart değildir...Şafîlere göre mekan ve zaman (bilinmesi) şarttır." (Usul, II, 98).